

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران



دانشگاه شیراز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، بخش ادبیات

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد ادبیات فارسی

موضوع:

بررسی اوصاف طبیعت در شاهنامه فردوسی

مؤلف:

ابراهیم دینداری پاریزی

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا صرغی

استاد مشاور:

دکتر محمود مدبری

۱۶۸۹۶

تیرماه ۸۰

(ب)

۳۹۸۴۲

بسمه تعالی

این پایان نامه

به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد

به

بخش زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

امضاء

نام و نام خانوادگی

دانشجو: آقای ابراهیم دینداری پاریزی

استاد راهنما: آقای دکتر محمد رضا صرقی

استاد مشاور: آقای دکتر محمود مدبری

داور ۱: آقای دکتر محمد صادق بصیری

داور ۲: خانم دکتر فاطمه معین الدینی

داور ۳:

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مولف است

(ج)



تقديم به :

دفتره زهره

تشکر و قدردانی

سپاس و ستایش حکیم راستین و دانای حقیقی راکه رهتوشه دانش در کوله بار اشرف آفریدگان خویش نهاد و باکرامت علم الاسماء او را شایستگی مقام خلیفه اللهی ارزانی داشت.

سپاس همه معلمان صدیق و راهنمایان پاک بشر راکه از ظلمت جهل و کوره راه شقاوت به شاهراه علم و حقیقتش رهنمون گشتند.

سپاس همه آنان راکه خوشه چین خرمن معرفتشان بوده ام و آموختن را به گونه ای مدیون فضل و کرم آنانم.

سپاس ویژه استاد راهنمایم **جناب دکتر محمدرضا صرفی** راکه الگوی فروتنی و مهربانی و نیک سیرتی توأم با دانش و آگاهی است و هرگز مرا از خوان بی دریغ اندوخته های خویش محروم نگذاشته و همتش این نو سفر را بدرقه راه بوده است.

سپاس ویژه استاد مشاورم **جناب دکتر محمود مدبری** راکه همواره با رویی گشاده و لطف و عنایتی وافر، اطلاعات وسیع خویش را از من دریغ نداشته و از لغزش و خطایم باز داشته است.

سپاس فراوان تمامی اساتید دانشمند دانشکده ادبیات راکه مشعل علم و ادب را در این مکان مقدس بر افروخته می دارند تا پرتو پراهمش نهان خانه جان مشتاقان را روشنی افزایشد اساتید ارجمند **دکتر رحیم نژادسلیم، دکتر جواد برومند، دکتر ناصر محسنی نیا، دکتر احمد امیری، دکتر صادق بصیری، دکتر یحیی طالبیان** و دیگر بزرگواران که رهین محبتهای پدران ایشان بوده و خواهم بود.

سپاس **پدر و مادرم** را دو چراغ فروزانی که در فروغ پر مهرشان درس ایمان و امید آموخته ام و همواره برایم مظهر پاکی، فداکاری و ایثارند.

سپاس **همسر خوب و مهربانم** راکه بخشی از زحمات این کار را صبورانه بر دوش کشیده است.

سپاس همه دوستان صدیق و مهربان بویژه آقایان **شعبان شفیق نسب، غلامرضا گل افشان، حسین نیکنام** و خواهر مہین ایرانمنش راکه از هیچ کوششی در جهت یاری بنده فروگذار نکرده اند.

و با تشکر و قدردانی از تمامی کارکنان خوب بخش ادبیات مخصوصاً سرکار خانم احمدی که صمیمانه مرا یاری نموده اند.

چکیده

در این تحقیق سعی شده بنا به اهمیت موضوع توصیف در آثار ادبی ضمن بحث در مورد جایگاه این مقوله در تحقیقات ادبی، به ارزش و ضرورت این بحث در شاهنامه فردوسی پرداخته شود.

به این منظور ابتدا ضمن استناد به سخنان بزرگان شعر و ادب، چگونگی ارتباط طبیعت با حماسه و نیز طبیعت با شعر، بیان شده و سپس به دلیل گستردگی موضوع توصیف، به بررسی اوصاف طبیعت در شاهنامه پرداخته شده تا با بررسی جزئیات بیشتر بتوان به نتایج بهتر دست یافت. در این راستا با مطالعه حدود ۱۰۵ مورد توصیف‌های خاصی که چندین بیت داشته‌اند و مجموعاً ۵۸۰ بیت را در بر گرفته‌اند و همچنین ۱۰۸۵ بیت دیگر که به نحوی یکی از اجزاء طبیعت به صورتهای عام و کوتاه به وصف در آمده است می‌توان این حکم کلی را قائل شد که وصف طبیعت در شاهنامه چنان با اهمیت است که شاید اگر فردوسی به آن نمی‌پرداخت کتابش عقیم می‌ماند و پیام شاهنامه به گونه‌ای نارسا به مخاطبان می‌رسید، زیرا وصف طبیعت در شاهنامه قلمرو وسیعی دارد که بسیاری چیزها را شامل می‌شود و به ترتیب اهمیت و کاربرد عبارتند از: اقسام جانوران، زمان با واحدهای مختلفی چون فصل، سال، شب و روز، مکانهای متعددی چون دشتها و بیابانها، کوهها، غارها، بیشه‌ها و غیره و نیز گیاهان و درختانی چون سرو و چنار و همچنین آسمان با اجرام نورانی و جلوه‌های متفاوتش چون طلوع و غروب و همین‌طور عناصر چهارگانه طبیعت و...

نتیجه دیگری نیز از این مطالعه بدست آمده و آن اینکه اغلب توصیفات طبیعت را فردوسی چنان با دقت و هدف خاصی انجام داده است که حذف آنها از روند حوادث این کتاب امکان‌پذیر نیست یعنی حدود ۷۰٪ این توصیفات وابسته به داستانها به حساب می‌آیند و بقیه موارد نیز یا به شکل دیگری با حالت حماسی خود در خدمت این کتاب قرار گرفته و یا در منابعی که وی در دسترس داشته همین‌گونه بوده و فردوسی با رعایت امانت آنها را ذکر کرده است.

نکته مهم دیگری را نیز باید متذکر شد و آن اینکه فردوسی در این توصیفات بسیار قدرتمند ظاهر شده و شگردهای خاصی را به اهداف خاصی دنبال کرده است که به طور خلاصه و به ترتیب

اهمیت عبارتند از:

الف) اهداف و نقشها: تجسم موضوع، دادن اطلاعات به خواننده، اعجاب آوری و برانگیختن حس کنجکاوی خواننده، نشان دادن تناسبها یا تضادهای موجود، زشت یا زیبا جلوه دادن موصوف، ایجاد شوق و رغبت در خواننده، بیان زمان و مکان و محیط وقوع حوادث، اغراق آفرینی و...

ب) شگردها و آرایه‌های خاصی که فردوسی به کار گرفته به ترتیب کاربرد چنین است: تشبیه، واج-آرایی، مراعات نظیر، استعاره، انتخاب صفات دقیق و مناسب، ایجاد جناس، تضاد، ذکر یک مسند برای چند مسندالیه، به وجود آوردن تجانسهای لفظی با درجاتی کمتر از واج آرایی، استفاده از حسن تعلیل، ایجاد آهنگ زیبای کلام، تکرار و برجستگی دادن به بعضی کلمات به منظوری خاص.

در جمع بندی اوصافی که نه به صورت خاص بلکه به صورتی کلی و فراگیر انجام شده باید گفت که ساختار این اوصاف به ترتیب عبارتند از:

الف) وصف از طریق تشبیه ب) وصف از طریق جمله واژه‌های توضیحی ج) وصف از طریق استعاره د) استفاده از صفت ه) استفاده از استعاره و تشبیه با هم و) استفاده از صفت و جمله واژه هر دو.

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	پیشگفتار
فصل اول: مقدمه	
۴	۱-۱- درآمد
۱۰	۱-۲- بیان مسأله
۱۱	۱-۳- اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع
۱۳	۱-۴- اهداف تحقیق
۱۴	۱-۵- سؤالهای اصلی تحقیق
۱۵	۱-۶- نوع تحقیق
۱۵	۱-۷- روش تحقیق
۱۶	۱-۸- روش جمع آوری اطلاعات
۱۷	۱-۹- چارچوب نظری و عملی تحقیق
۱۸	۱-۱۰- پیشینه تحقیق
۲۱	۱-۱۱- توضیح واژگان کلیدی
فصل دوم: وصف و ساختار آن	
۲۴	۲-۱- تعریف و اهمیت توصیف
۲۴	۲-۲- شیوه‌های توصیف
۲۴	۲-۲-۱- توصیف گسترده (مشروح)
۲۵	۲-۲-۲- توصیف فشرده (کلی)
۲۵	۲-۲-۳- توصیف بیرونی
۲۶	۲-۲-۴- توصیف درونی

عنوان

صفحه

۲۶	۲-۲-۵- توصیف حماسی
۲۶	۲-۲-۶- توصیف غنایی
۲۷	۲-۲-۷- توصیف تخیلی
۲۷	۲-۲-۸- توصیف نمادین
۲۷	۲-۲-۹- توصیف واقعی
۲۸	۲-۲-۱۰- توصیف مستقل
۲۸	۲-۲-۱۱- توصیف وابسته
۲۸	۲-۳- اهداف توصیف
۲۸	۲-۳-۱- تجسم موضوع
۲۸	۲-۳-۲- اغراق
۲۹	۲-۳-۳- زیبا سازی
۲۹	۲-۳-۴- زشت نمایی
۲۹	۲-۳-۵- استهزاء و طنز
۲۹	۲-۳-۶- آشنایی زدایی و اعجاب آوری
۲۹	۲-۳-۷- نشان دادن تناسب یا تضاد

فصل سوم: بررسی اوصاف طبیعت در شاهنامه

۳۱	۳-۱- اوصاف جانوران
۳۱	۳-۱-۱- وصف آهو
۳۲	۳-۱-۲- وصف ازدها
۳۴	۳-۱-۲-۱- وصف ازدهای رود کشف از زبان سام
۳۶	۳-۱-۲-۲- وصف ازدهای خوان سوم رستم

عنوان

صفحه

۳-۱-۲-۳- وصف ازدهائی که گشتاسب در سرزمین روم می‌کشد	۳۷
۳-۱-۲-۴- وصف ازدهای خوان سوم اسفندیار	۳۸
۳-۱-۲-۵- وصف ازدهایی که توسط اسکندر کشته می‌شود	۳۸
۳-۱-۲-۶- وصف ازدهایی که بهرام گور می‌کشد	۳۹
۳-۱-۲-۷- وصف ازدهایی که بهرام چوبینه در سرزمین چین می‌کشد	۳۹
۳-۱-۳- وصف اسب	۴۲
۳-۱-۳-۱- اوصاف عمومی اسبها	۴۳
۳-۱-۳-۲- وصف رخش	۵۹
۳-۱-۴- وصف پلنگ	۶۹
۳-۱-۵- وصف پیل	۷۰
۳-۱-۶- وصف خروس	۷۲
۳-۱-۷- وصف دیو	۷۳
۳-۱-۷-۱- وصف دیو در داستان کیومرث و سیامک	۷۴
۳-۱-۷-۲- وصف دیو در خوان چهارم رستم	۷۵
۳-۱-۷-۳- وصف ارژنگ دیو	۷۷
۳-۱-۷-۴- وصف دیو سپید	۷۷
۳-۱-۷-۵- وصف اکوان دیو	۷۹
۳-۱-۷-۶- وصف دیو در داستان اسفندیار	۸۰
۳-۱-۷-۷- اوصاف عمومی دیو	۸۲
۳-۱-۸- وصف سنگ	۸۶
۳-۱-۹- وصف شتر	۸۶

عنوان

صفحه

۸۷	۱۰-۱-۳- وصف شیر
۸۸	۱-۱-۳-۱- وصف شیر در خوان اول رستم
۸۸	۲-۱-۳-۱- وصف شیر در خوان دوم اسفندیار
۸۹	۳-۱-۳-۱- اوصاف عمومی شیر
۹۳	۱۱-۱-۳- وصف غرم
۹۴	۱۲-۱-۳- وصف کرگدن
۹۶	۱۳-۱-۳- وصف کرم هفتواد
۹۹	۱۴-۱-۳- وصف گاو
۹۹	۱-۱۴-۱-۳- وصف گاو در داستان فریدون (گاو برمایه)
۱۰۱	۲-۱۴-۱-۳- وصف گاو و گوساله در داستان کید هندی
۱۰۲	۱۵-۱-۳- وصف گراز
۱۰۳	۱۶-۱-۳- وصف گریه
۱۰۴	۱۷-۱-۳- وصف گرگ
۱۰۴	۱-۱۷-۱-۳- وصف گرگ در داستان گشتاسب
۱۰۷	۲-۱۷-۱-۳- وصف گرگ در داستان اسفندیار
۱۰۸	۳-۱۷-۱-۳- اوصاف عمومی گرگ
۱۰۸	۱۸-۱-۳- وصف گور
۱۰۹	۱-۱۸-۱-۳- وصف گور در داستان بیژن و منیژه
۱۱۰	۲-۱۸-۱-۳- اوصاف عمومی گور
۱۱۱	۱۹-۱-۳- وصف گوزن
۱۱۲	۲۰-۱-۳- وصف مار

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۱۲	۱-۲۰-۱-۳- وصف مار در داستان هوشنگ
۱۱۳	۲-۲۰-۱-۳- وصف مار در داستان ضحاک
۱۱۴	۱-۲۱-۳- وصف نهنگ
۱۱۶	۲۲-۱-۳- اوصاف پرندگان
۱۱۷	۱-۲۲-۱-۳- وصف سیمرغ
۱۲۱	۲-۲۲-۱-۳- وصف مرغ بهرام
۱۲۲	۳-۲۲-۱-۳- وصف عقاب
۱۲۳	۴-۲۲-۱-۳- وصف مرغان در داستان اسکندر
۱۲۴	۵-۲۲-۱-۳- وصف مرغان دیگر
۱۲۷	۲-۳- وصف زمان و واحدهای مختلف آن
۱۲۷	۱-۲-۳- وصف دوره‌ها
۱۲۸	۲-۲-۳- وصف سال
۱۲۸	۱-۲-۲-۳- وصف خشکسالی در پادشاهی زو طهماسب
۱۲۹	۲-۲-۲-۳- وصف خشکسالی در داستان کی کاووس
۱۲۹	۳-۲-۲-۳- وصف خشکسالی در دوره قباد
۱۳۰	۴-۲-۲-۳- وصف خشکسالی در دوره یزدگرد
۱۳۱	۵-۲-۲-۳- وصف سال خوب در دوره زو طهماسب
۱۳۲	۶-۲-۲-۳- وصف سال خوب در دوره یزدگرد
۱۳۳	۳-۲-۳- وصف فصول سال
۱۳۳	۱-۳-۲-۳- وصف بهار
۱۳۳	۱-۱-۳-۲-۳- وصف بهار در داستان بیژن و منیژه

عنوان

صفحه

۱-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	بهار در سرزمین مکران	۱۳۴
۱-۳-۲-۳-۳-۳-۳-۳	وصف فروردین در ابتدای هفت خوان اسفندیار	۱۳۴
۱-۴-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف بهار در ابتدای داستان رستم و اسفندیار	۱۳۷
۱-۵-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف بهار در ابتدای داستان نوشین روان	۱۳۹
۱-۶-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف بهار در داستان پادشاهی بهرام گور	۱۴۰
۱-۷-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف بهار در داستان پادشاهی خسرو پرویز	۱۴۱
۱-۸-۳-۲-۳-۳-۳-۳	اوصاف دیگر	۱۴۳
۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف زمستان	۱۴۵
۱-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف زمستان در داستان کیخسرو	۱۴۵
۲-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف زمستان در داستان کیخسرو و بازور جادوگر	۱۴۶
۳-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف برف و سرما در واقعه ناپدید شدن کیخسرو	۱۴۷
۴-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف برف و سرما در هفت خوان اسفندیار	۱۴۹
۵-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف زمستان در داستان یزدگرد بزه گر	۱۵۰
۴-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	اوصاف روز	۱۵۲
۵-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف بامداد	۱۵۴
۶-۲-۳-۲-۳-۳-۳-۳	وصف شب	۱۵۵
۱-۶-۲-۳-۲-۳-۳-۳	وصف شب در خوان پنجم رستم	۱۵۵
۲-۶-۲-۳-۲-۳-۳-۳	وصف شب در داستان بیژن و منیژه	۱۵۷
۳-۶-۲-۳-۲-۳-۳-۳	اوصاف عمومی شب	۱۵۹
۳-۳-۳-۲-۳-۲-۳-۳	اوصاف مکانها	۱۶۷
۱-۳-۳-۳-۲-۳-۲-۳-۳	اوصاف زمین	۱۶۷

عنوان

صفحه

۱۷۷	۳-۳-۲- اوصاف دشت و هامون
۱۸۳	۳-۳-۳- وصف صحرا و بیابان
۱۸۳	۳-۳-۳-۱- وصف بیابان خوان دوم رستم
۱۸۵	۳-۳-۳-۲- وصف بیابان در داستان اسفندیار
۱۸۶	۳-۳-۳-۳- وصف بیابان مکران
۱۸۸	۳-۳-۴- وصف بیشه و مرغزار
۱۸۹	۳-۳-۴-۱- وصف جایگاه کیقباد
۱۹۰	۳-۳-۴-۲- وصف شکارگاه افراسیاب
۱۹۱	۳-۳-۴-۳- وصف نیستان در خوان اول رستم
۱۹۱	۳-۳-۴-۴- وصف نخچیرگاه سیاوش
۱۹۲	۳-۳-۴-۵- وصف مرغزار توران
۱۹۳	۳-۳-۴-۶- وصف بیشه ارمان
۱۹۴	۳-۳-۴-۷- وصف جشنگاه منیژه
۱۹۶	۳-۳-۴-۸- وصف بیشه خوان چهارم اسفندیار
۱۹۶	۳-۳-۴-۹- وصف نخچیرگاه کابل
۱۹۷	۳-۳-۴-۱۰- وصف جشنگاه سنگل
۱۹۸	۳-۳-۴-۱۱- وصف بیشه در داستان بهرام گور
۱۹۸	۳-۳-۴-۱۲- وصف بیشه در داستان اسکندر
۱۹۹	۳-۳-۴-۱۳- وصف جایگاه دختر مهرک
۱۹۹	۳-۳-۴-۱۴- وصف مرغزار جرم
۲۰۰	۳-۳-۵- اوصاف کوه

عنوان

صفحه

۲۰۰	۱-۵-۳-۳- وصف البرز کوه
۲۰۲	۲-۵-۳-۳- وصف کوه در داستان اسکندر
۲۰۳	۳-۵-۳-۳- وصف کوه در داستان اسکندر
۲۰۳	۴-۵-۳-۳- وصف کوه در داستان اسکندر
۲۰۴	۵-۵-۳-۳- وصف کوه در داستان اسکندر
۲۰۴	۶-۵-۳-۳- اوصاف عمومی کوه
۲۰۸	۶-۳-۳- وصف کلی هفت خوانها
۲۰۸	۱-۶-۳-۳- وصف هفت خوان رستم
۲۰۹	۲-۶-۳-۳- وصف هفت خوان اسفندیار
۲۱۱	۷-۳-۳- وصف غارها
۲۱۱	۱-۷-۳-۳- وصف غار ضحاک
۲۱۱	۲-۷-۳-۳- وصف غار دیو سپید
۲۱۲	۳-۷-۳-۳- وصف غار افراسیاب
۲۱۳	۸-۳-۳- وصف چاه
۲۱۵	۹-۳-۳- وصف ایران
۲۱۵	۱-۹-۳-۳- وصف ایران در داستان گشتاسب
۲۱۶	۲-۹-۳-۳- وصف ایران در داستان نوشین روان
۲۱۸	۳-۹-۳-۳- وصف ایران در داستان نوشین روان
۲۱۹	۱۰-۳-۳- وصف مازندارن
۲۲۳	۱۱-۳-۳- وصف سیاوشگرد (گنگ دژ)
۲۲۹	۴-۳- وصف آسمان و اجرام آسمانی